versengenek, a hajnalpirkadás, a görögöknél a rhododaktylos Eos, a pirosujjú hajnal.

Ami a *Sampo* elrablását illeti, azt hiszem, igazolni tudom, hogy az éneknek ez a része lényegében egy másik éneknek az átalakítása, amelyben ugyanez a szép hajnalszűze az eltünt napot és holdat szabadítja meg.

Lehet, hogy ezt a mitikus magyarázatot sok modern folklorista aggályosnak, talán ósdinak fogja találni, de én azt hiszem, hogy felfogásomat nyomós okokkal tudom támogatni.

A mondottakból kitűnik, hogy én KROHN KÁROLY kísérletét: az isteni cselekvényt emberi viking-járattá változtatni, nem fogadhatom el. A finn népköltészet nem egy földi országból való. Hiába keresünk, ha ebben az országban utazunk, olyan pontokat, amelyeket a mi földfelületünk egy bizonyos helyére és egy bizonyos időre rögzíthetnénk. Annak a lónak a patkói, amely bennünket ebben a birodalomban körülhord, nem érintik a föld porát, ez a ló az ének táltoslova, amely a madarak útját, a levegő útjait járja. Az a birodalom, amelyet bejárunk, a képzelet partnélküli birodalma, ahol a képzelet röpte határtalan és korláttalan:

Egyik szárny a habot szántja,
Fel az égig ér a másik.

SETÄLÄ EMIL.

Radla.

KROFTA KAMILnak, a cseh-tót köztársaság külügyminiszterhelyettesének „Geschichte der Tschechoslowakei" c. (Berlin, 1932.) könyvében a többi közt azt olvassuk, hogy a mi első esztergomi érsekünk egy *Radla* nevű cseh pap volt, aki ezt az eredetileg cseh nyelvi nevet akkor, mikor (a pannonhalmi monostorban) szerzetessé lett, *Anastasius* vagy *Astricus* szerzetesi névre változtatta (i. m. 13).

Hogy ki volt az első esztergomi érsek, arról történészeink sokat írtak, a nélkül, hogy a kérdést a meglevő források alapján el lehetett volna dönteni. HORVÁTH MIHÁLY és KNAUZ NÁNDOR szerint *Aschrich* volt az első esztergomi érsek, s ez az *Aschrich* azonos *Radlá*-val. KARÁCSONYI JÁNOS *Anastasius*-t tartja az első esztergomi érseknek, s ezt azonosnak véli *Radlá*-val. PAULER GYULA a pannonhalmi monostor egyik szerzetesében, *Sebestyén*-ben látja az első esztergomi érseket (így ÉrdyK. 497 is), aki talán magyar ember volt. HÓMAN BÁLINT szerint is az első esztergomi érsek pannonhalmi szerzetes volt, hívni azonban *Domokos*-nak hívták.

Radlá-ról, akiről az egykorú kútfők közül egyedül Querfurti Bruno „Vita s. Adalberti" c. műve (l. PERTZ, MG. SS.

IV.; l. alább is) emlékezik meg, a mai magyar történettudomány azt tartja, hogy egyszerű, de a királyi udvarnál nagy befolyású szerzetes volt (vö. BRUNO, i. h. 606: „clericus *Radla*"). Ha apát vagy érsek lett volna, ezt Bruno, aki 1004-ben, mások szerint 1004—1006 táján járt Magyarországon, el nem hallgatta volna (vö. POTTHAST, Wegweiser; PAULER, MNemzTört. I², 40, 394; ERDÉLYI LÁSZLÓ: A pannonhalmi Szent Benedek-rend tört. I, 48—9; HÓMAN—SZEKFŰ, MTört. I, 178, 194, 201).

KROFTA tehát azzal, hogy *Radlá*-t első esztergomi érseknek tartja, vagy nem ismeri, vagy nem fogadja el az idevágó magyar kutatások újabb eredményeit.

Sok szó fér ahhoz is, vajjon a *Radla* csakugyan cseh nyelvi név-e. KROFTA t. i. — úgy látszik — eldöntöttnek hiszi azt a kérdést, hogy *Radla* cseh nemzetbeli volt, s hogy a neve cseh nyelvi név.

Igaz, hogy voltak és vannak tudósok, akik a *Radla* nevet cseh nyelvi névnek tartották és tartják. Az első tudtommal PALACKÝ FERENC, aki az általa szerkesztett „Fontes rerum Bohemicarum" c. műben (I, 471) azt mondja, hogy *Radla* azonos *Radim*-mal, Szent Adalbert testvérével, akinek latinul *Gaudentius* volt a neve, s aki gnesen-i püspök volt (l. Cosmae Chron.: PERTZ, MG. SS. IX, 56, 89). Ez persze tévedés, s ma már nem kell cáfolni, hogy *Radla* és *Radim* (más néven *Gaudentius*) nem egy és ugyanaz a személy. De alaktanilag sem lehet a két név azonos. A szláv *-imъ* képzős cseh *Radim* szabályos alakulás egy *Radi-*, *Rado-* kezdetű cseh összetett névből (l. MIKLOSICH, Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen. Heidelberg, 1927. 13; VONDRÁK, VglGram. I², 554), míg a *Radla*, amint alább látni fogjuk, alig lehet szláv képzésű név. A következő, aki *Radlá*-t szláv névnek tartotta, MIKLOSICH FERENC (i. m. 1859—1860. évi és 1927. évi kiadásában, az utóbbiban a 90. lapon), s ezt a nézetet elfogadták más szlavisták is, így pl. MOROŠKIN (Slavjanskij imenoslovъ. Sanktpeterburg, 1867.), azonban közelebbről a nevet tudtommal senki sem vizsgálta.

A szláv tudósokkal egy időben maguknak követelték a *Radla* nevet a német nyelvészek is. Németnek tartja STARK „Die Kosenamen der Germanen" c., egyébként elavult értekezésében (l. Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. Wien LII, 310). Sőt német névként — elég furcsa, hogy asszonynévként — közli FÖRSTEMANN, Altd. Namenbuch: Personennamen I², 1207 (l. erről 209. l. is). A mi tudósaink közt szintén van, aki említést tesz a *Radla* név eredetéről: THIENEMANN TIVADAR szerint is a név német eredetű (l. UngJb. II, 93).

Vizsgáljuk meg tehát, kinek lehet igaza, vagy kinek lehet inkább igaza.

Kétségtelen, hogy a szláv nyelvekben, s így a cseh nyelvben is közönségesek voltak a X. században is a *Radimir*, *Rado-*

mil, *Radoslav* stb., vagyis a *Rado-*, *Radi-* előtagú összetett személynevek. Ilyen összetett személynevekből se szeri, se száma azoknak a származékoknak, amelyek a különböző becéző képzőkkel az egyes szláv nyelvekben alakultak. Többek közt: *Rada*, *Raděj*, *Radim*, *Radoňa*, *Radoš*, *Radosta*, *Radota* stb. a csehben; *Radák*, *Ràdan*, *Ráde*, *Ràdej*, *Ràdeta*, *Ràdić*, *Ràdin*, *Radiša*, *Rádo*, *Radojla*, *Radul* stb. a szerbben; *Radilo* a bolgárban és az oroszban s így tovább. Ami azonban nagyon feltűnő, az az, hogy a mi *Radlá*-nkon kívül sehol egyetlen egy szláv nyelvben sincsen *Radla*, férfit vagy nőt jelölő becéző személynév. Sőt nincsen *-la* ⌒ *-ъla*, *-ъla* képzős, férfit vagy nőt jelölő becéző személynév más szláv összetett személynevekből sem. Nincsenek tehát ilyen szláv, férfit vagy nőt jelölő személynevek: **Branla* (vö. *Branimir*, *Branislav*), **Bratla* (vö. *Bratimir*), **Budla* (vö. *Budimil*, *Budislav*), **Dragla* ⌒ *Dražla* (vö. *Dragomil*), **Ljubla* (vö. *Ljubomir*), **Mojla* (vö. *Mojmir*), **Spytla* (vö. *Spytignev*), **Vladla* ⌒ **Volodla* (vö. *Vladislav*, *Volodiměr*) stb. Mindez azért van, mert a szláv nyelvekben *-la*, *-ъla*, *-ъla* képzőbokorral személynevek nem alakultak, nem alakulnak, s ilyen képzőbokorral az egyes szláv nyelvek külön életében köznevek is aligha alakultak (l. Miklosich, Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen 6, 7; Maretić, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba: Rad LXXXI, 141 és LXXXII, 119, 150; Belić, Zur Entwickelungsgeschichte der slav. Deminutiv- und Amplificativsuffixe: Arch. f. slav. Phil. XXIII, 192—4; Černý a Váša, Moravská jména místní. V Brně, 1907. 4, 6, 7, 46; Leskien, Gram. der serbokroatischen Sprache. Heidelberg, 1914. 272 és 319—22; Vondrák, VglGram. I², 564—75). S ha mégis vannak olyan helynevek, mint p¹. a morva-cseh *Radlice*, amely lehetne egy feltehető cseh **Radla* személynév származéka, ilyen esetben a cseh tudósok azt teszik fel, hogy *Radlice* egy ó-felnémet *Radlo* személynévből alakult cseh helynév (l. Černý a Váša i. m. 39, 114).

Krofta tehát arról, hogy a *Radla* eredeti cseh nyelvi név-e, nincs jól tájékozódva.

De vajjon lehet-e a *Radla* német eredetű név?

A X. századi egyházi latinban vannak *Rad-* előtagú személynevek, amelyeket egyháziak is, világiak is egyformán viseltek. Ilyen *Rad-* kezdetű nevek: *Radoaldus* (vö. *Radoaldus* episcopus Portuensis), *Radulfus* (vö. *R.* episcopus Leodvinensis, *R.* dux Lothoringiae) stb. (l. Pertz, MG. SS. IX. névmutató; Förstemann, Altd. Namenbuch: Personennamen I², 1207). Ezek a *Rad-* kezdetű nevek germán nevekből latinosított nevek. S a germán nyelvekben szintén szokásos volt összetett személynevekből becézőket alkotni; az *-l-* képző különösen is kedvelt képző volt, s a felsőnémetben ma is az a személyneveknél. Stark (i. ért. i. h. 311) 876-ból idéz is egy *Rodla* nevű normann, tehát északi germán dux-ot, s a nevéről azt mondja,

hogy a *Rodolfus* összetett név becéző alakja. Ugyanő említ egy *Fritla* nevű gót férfit 408-ból, aki Ermanaricus gót király unokatestvére volt (i. ért. i. h. 310). A *Fritla* név vagy egy *Friþu-* kezdetű, vagy pedig *-friþu* végű germán: gót név becéző alakja (vö. latinosított *Fridericus*, *Libefridus* stb.; l. SCHÖNFELD, Altgerm. Personen- und Völkernamen 95, 300).

A *-la* végű s férfiakat jelölő északi és keleti germán személyneveknek a nyugati germánban s így az ó-felnémetben *-lo* végűek felelnek meg. STARK idéz *-lo* végű neveket is, amilyenek *Ruclo*, *Wiglo*, *Witlo;* sőt *Rodla* normann dux nevét is közli egy forrásból *Rollo* alakban (l. i. ért. i. h. 312). Nagyon valószínű, hogy ez az északi és keleti germán *-la*, nyugati germán *-lo* előbbi *-ila*-ból (vö. *Totila* keleti gót király, *Attila* hun király), illetőleg *-ilo*-ból (vö. ófn. *Gisilo*, *Hrodilo* stb.) fejlődött. A nyugati germánban az *-ilo* > *-lo* végű férfineveknek *-ila* > *-la* végű nőnevek a megfelelői; vö. *Gisilo* és *Gisila* (innen *Gisla*), *Hrodilo* és *Hrodila* (innen *Hrotla*) [l. FÖRSTEMANN, Altd. Namenbuch].

A kifejtettekből az következik, hogy akár a germánból latinosított *Radoaldus*, *Radulfus*, *Conradus* névből, akár pedig más felnémet *Rat-*, *Rad-* kezdetű vagy *-rad* utótagú személynévből az ó-felnémetben *-l-* kicsinyítő képzővel a férfinév csakis *-lo*, tehát **Radilo* > **Radlo* (vö. *Tassilo* > *Taslo* is), a nőnév meg csakis **Radila* > **Radla*[1] hangalakú lehetett. Az ilyen ó-felnémet **Radilo* > **Radlo*-nak a közép-felnémetben **Radle*,[2] a mai németben meg *Radl* a megfelelője. A mai bajorban a *Konrad* keresztnévnek *Radl* a becéző alakja (l. SCHMELLER, BayWb); hasonló név *Rickl*, *Rickəl* az *Ulricus*-ból (l. uo.). A mai osztrák-bajor *Radl* és *Radel*, illetőleg *Rickel* családnevek e keresztnevekből valók.

Radlo nevű emberek a csehek és — úgy látszik — a lengyelek közt is voltak. A morva emlékekben előforduló *Radlo*-ról a morva-cseh *Radlice* helynév tárgyalásánál már fentebb megemlékeztünk. A lengyel emlékek *Radlo* nevét MOROŠKIN „Slavjanskij imenoslov" c. munkájában találom. Ez a *Radlo* sem lehet szláv: lengyel nyelvi eredetű név. Eddig ugyanis sem a cseh, sem a lengyel *Radlo* személynevet senki sem azonosította a cseh *rádlo* 'hakenpflug', lengyel *radło* 'ua.' köznévvel, nem pedig azért, mert a 'pflug; halbpflug; pflugmesser' jelentésű szláv *radlo* (cseh, lengyel, tót), *ralo* (orosz, bolgár, szerb, horvát, szlovén) köznév nem vált egyszersmind személynévvé, vezetéknévvé.

S a *Radlo* személynév nem az egyetlen *-lo*-ra végződő név morva emlékekben. Morva oklevelekben van szó *Rodlo* nevű

[1] FÖRSTEMANN, Altd. Namenbuch I², 1207 a mi *Radla*-nk nevét n ő n é v nek tette meg (vö. „*Radla* fem. P. VI. 602, 606. Brunonis vita s. Adalb."). Ez tévedés.

[2] GOTTSCHALD (Deutsche Namenkunde 1932.) idéz egy német *Radle* családnevet, amely szerinte szláv *Radula* mása, de vö. a *Radel* neveket.

emberről is. Egy csehországi, nyilván znaimi embernek a neve ez, s minthogy cseh- és morvaországi emlékekben vannak *Rodolfus* nevű emberek, a *Rodlo* e névnek lehet a német becéző alakja (1248-ból: *Rodlo* cvllelarius [BOCZEK, Codex Moraviae III, 94]; *Rodolfus* [i. m. V. kötet indexe]).

Az a véleményem, hogy *Radla* csehországi neve *Radlo* lehetett. A név német nyelvi becéző alak egy germán *Rad*- kezdetű vagy *-rad* utótagú személy-, illetőleg keresztnévből. Hogy ez a felfogás a X. századi cseh viszonyokkal egyező, azt senki sem tagadhatja. Német neve volt Szent Adalbertnek is, amelyet tanítója *Adalbertus* magdeburgi érsek adott neki eredeti cseh *Vojtěch* neve helyébe (vö. PERTZ, MG. SS. IV, 582, 596). S Szent Adalbert édesatyjának, Szlavniknak udvarában is lehetett olyan ember, akinek a neve német, s aki esetleg nemzetiségére is német. Szlavnik császárhű és németbarát politikát folytatott, édesanyja I. Henrik német király leánya volt. Nem lehetetlen, hogy Szlavniknak az a felesége — Szlavnik ugyanis többször házasodott —, akitől Szent Adalbert született, német nemzetiségű volt. Ennek az asszonynak a neve nyilván német nyelvi név (vö. „Slauuinihe patre et Adilbure matre editus" Passio Sancti Adalberti episcopi et martiris: BIELOWSKI, MonPol. I, 153 és e részhez a kiadó jegyzetét). Szlavnik udvarában lehettek német nevű, esetleg német nemzetiségű emberek is. S ilyen német nevű, esetleg német nemzetiségű emberre Szlavnik rábízhatta fia nevelését, s fiával együtt küldhette tanulni Magdeburgba is. S ez a nevelő, aki Szent Adalberttel Magdeburgba ment tanulni, *Radla* volt. Bruno őt Szent Adalbert *papas*-ának nevezi, amely szónak az akkori latinságban 'paedagogus, custos' a jelentése (vö. „sancti viri *papatem* sapientem *Radlam*" Vita s. Adalberti auctore Brunone: PERTZ, MG. SS. IV, 602; és „*papas:* paedagogus, custos" PERTZ, MG. SS. VII, 936 Glossarium). *Radlá*-nak tehát Csehországban lehetett a neve *Radlo.*

Amikor aztán *Radlo* a csehországi zavarok és üldözések elől hazánkba menekült, neve itt belekerült a magyar nyelvbe, a magyar emberek beszédébe. Minthogy pedig régi jövevényszavaink idegen nyelvi szóvégi, nyilt szótagban álló *-o*-ja a magyarban *-a*-vá lett, az idegen nyelvi *Radlo* is magyar nyelvi *Radla* névvé lett. E megfelelésre a köznevek közt sok példánk van; íme egynéhány: közép-latin *pavo* > m. *páva* | egyh. szláv *sěno* > m. *széna* | egyh. szláv *těsto* > m. *tészta* | olasz *torso* > m. *torzsa* stb. (l. MNy. XXIX, 113). Van azonban a tulajdonnevek közt is példa ez idegen *-o* > magyar *-a* megfelelésre. Az 1113. évi zobori oklevélben az van, hogy a zobori apátság birtokait Gaufredus apát az „*Atha,* dux Moravensium" betörése által okozott zavarok lecsendesítése után összeiratta és „seditione autem *Athe* ducis Moravensium sedata" (FEJÉRPATAKY, Kálmán király okl. 55 és 51). Ez az „*Atha,* dux Moraven-

sium" II. *Otto* morva (olmüci) herceg, akinek morva-cseh becéző neve Cosmas szerint *Ottik* volt (l. Cosmae Chron. Boem.: PERTZ, MG. SS. IV, 96). Minthogy pedig az *Otto* név a mi latinságunkban *Atho* alakban is járatos volt (l. Anonymus 56.: „inimici *Athonis* regis Theotonicorum ... regem *Athonem*" [MHK. 459]), ilyen latin *Atho*-nak a magyar nyelvben *Ata* a szabályos megfelelője. Ez a magyar nyelvi *Ata* került aztán vissza latinos alakkal a zobori oklevélbe.

Az idegen nyelvi *Radlo* is a magyarban *Radla* névvé válhatott, s ez a magyar nyelvi alak jutott a Bruno által 1004-ben, mások szerint 1004—1006 közt írt „Vita s. Adalberti"-be.

Feltevésemet, hogy a *Radla* név magyar nyelvi alak, még a következőkkel támogatom: Szent Adalbertnek két életirata maradt reánk (l. PERTZ, MG. SS. IV.), s azonfelül bőven szól róla, szüleiről, testvéreiről, az akkori csehországi eseményekről, zavarokról Cosmas cseh történetíró († 1125.) krónikája (l. PERTZ, MG. SS. IX.). Az egyik életiratot Canaparius, a római Szent Bonifác- és Szent Elek-kolostor szerzetese írhatta 999-ben. Ebben a kolostorban lakott egykor Szent Adalbert is. A másik életiratnak Querfurti Bruno érsek a szerzője. *Radla* neve sem Canaparius művében, sem Cosmas krónikájában nem fordul elő. Ellenben előfordul Bruno érsek Vita-jában, aki 1004-ben Magyarországon járt, *Radlá*-t itt találta a királyi udvarban (l. PERTZ, MG. SS. IV, 606; HÓMAN, MTört. I, 178), s aki Vita-ja második kiadását 1004-ben magyarországi útja után írhatta (l. erre POTTHAST, Wegweiser és különösen amit PERTZ, MG. SS. IV, 579 ír Bruno Vita-ja forrásairól: „Praeter se ipsum testes rerum quas narrat gravissimos, Leonem et Johannem abbates, Leonem palatii episcopum, *Radlam* papatem memorat; at *Radlam* in altera tantum libri editione, quam in Ungaria positus suscepisse videtur ... addit quae a *Radla* praesens audierat"). Bruno-n kívül előfordul *Radla* neve a „Versus de passione s. Adalberti" c., XIV. századi kéziratban fennmaradt műben is (l. PALACKÝ, Fontes rerum Bohemicarum I, 471), amit minden alap nélkül Cosmasnak tulajdonítottak (l. POTTHAST, Wegweiser). Természetes, hogy e kései verses műben *Radla* neve Bruno-ból való lehet.

Mindezen okok alapján nem merész a feltevés, hogy *Radla* nevét Bruno magyar nyelvi hangalakban örökítette meg.

Radla nevének vizsgálatából tehát az derült ki, hogy az a legnagyobb valószínűség szerint német nyelvi becéző forma, amely magyar nyelvi hangalakban maradt az utókorra.

A fenti fejtegetéssel nem az volt a célom, hogy tagadjam a szellemi kapcsolatokat a X. és XI. századi magyar és cseh férfiak között. Csupán azt kívántam kimutatni, hogy KROFTA KAMIL *Radlá*-val kapcsolatban hivatkozott olyan dolgokra, amelyeket vagy régen megcáfoltak, s ilyen *Radla* esztergomi

érseksége, vagy pedig amelyeket nem cáfoltak ugyan meg, amelyek azonban mai ismereteink alapján szintén nem helytállók, s ilyen *Radla* nevének cseh nyelvi eredete, illetőleg neki magának származása is. — Egyébként KROFTA szépen elgondolt művében, amely erősen propagandaszerű, s ép azért irányzatos, nem ez az egyetlen tévedés. MELICH JÁNOS.

Fialim, szeressétek egymást.

(Ján. XIII. 33—4.)

Fialim . . . żèrèſſetèc egmaſt — így iratott meg a Müncheni Kódex 200. lapján Németi Györgynek keze által Úr születetének ezernégyszázhatvanhatod esztendejében. Régen iratott, de jusson eszébe ma is annak, aki a *-val, -vel* rag eredetéről elmélkedik. Hogy miért mondom ezt, kitűnik a következőkből.

„*Fialim*, szeressétek egymást", — e helyett egy későbbi kódex, a Debreceni (71), már ezt írja: „*Fiacskáim*, szeressétök egymást!" Ez a *fialim, fiacskáim* pedig a latin biblia 'filioli' szavának a fordítása. A mi régi *fial* szavunk jelentése hát ez volt: 'filiolus' vagy 'Kindlein'.

Filiolus a *filius* kicsinyítése, *Kindlein* a *Kind* kicsinyítése, *fial* a *fi* kicsinyítése. GOMBOCZTÓL tudjuk, hogy van a magyarban egy finnugor eredetű *-l* kicsinyítő képző. Ha pedig van, akkor nyilvánvaló, hogy ez a kicsinyítő *-l* képző van a 'filiolus' jelentésű *fial* szóban.

Jobban mondva, a nyelvtudatban csak addig lehetett puszta *-l* e képző, amíg a nominativusi alakon is megvolt a finnugor eredetű rövid tővéghangzó: **fiγə* > **fiə*. Attól az időtől kezdve, hogy *fi* a nominativus, a beszélő nyelvtudata szerint a *fial* alakban már *-al* a képző, az én műszavam szerint előhangzós *-l*, és ebben az alakban van hozzátapadva a *fi* alapszóhoz, íme, a Husszita Biblia egyik kódexében.

Hát *-l* suffixum *-al*-ra bővülve kapcsolódik-e a *fi* szóhoz? Csakis úgy. Látjuk ezt az igeképző *-l*-nél is. A *fi* alapszóból származott e képzővel a 'fiadzik; parturit' jelentésű *fial* (votjákban is: *pijal-*). Ha tehát a kicsinyítő *-l* suffixum *-al* alakban járult hozzá a *fi* szóhoz ('filiolus' a. m. *fial*), és az igeképző *-l* suffixum szintén *-al* alakban ('parturit' a. m. *fial*), és ha van a magyarban — mert van ám a KTSz.-ban — 'cum filio' jelentésű *fial*, és van a testvérnyelv vogulban is ablativusi *-l* suffixumos *pîγél* 'cum filio' jelentésben: akkor . . . akkor, ha szómmal nem vétek, akkor az ablativusi *-l* suffixum *-al* alakjának kell lenni a 'cum filio' jelentésű *fial* szóban is, nem pedig a vogul *βāγl* föltett magyar másának. 'Filiolus' *fial* = *fi* + *l* suffixum, 'parturit' *fial* = *fi* + *l* suffixum, tehát